

OnPeilbaar

schetsvoorstel Verburgtskolk: Oosterhout

Jeroen van Westen

2016

CONTEXT

ARGUSOGEN

Iedereen kijkt met 'argusogen' naar stijgende waterpeilen van zeeën en rivieren en de te verwachten grotere extremen. In onze visie op de Waal-bandijken tussen Tiel en Lent zetten we een koers uit voor het Nederlandse rivierenlandschap. Na duizend jaar dijken is het tijd voor een andere aanpak. Ontwerpend laten we zien dat het mogelijk is om een landschap te maken dat 'meegroeit' met het water, en waarin mensen hogerop wonen. Zeker zo belangrijk zijn de gedachten over hoe we die verandering samen in gang kunnen zetten.

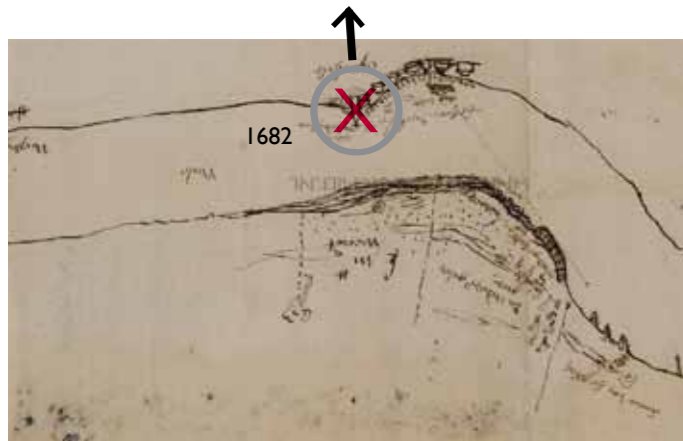
Research by design opdracht Delta ontwerpplatform-BNA Waterschap Rivierenland: www.adaptievedijk.nl

Ontwerpteam: Jeroen van Westen (Landschap & Kunst), Peter Hermens (Werkend Landschap), Wim Maas, Frank Vijftigschild (Maas Architecten), Henrike Branderhorst, Roelant van Dam, Arjen van der Linde (Tauw), Martijn Horst, Jan-Olaf Tjabringa (Cultuurland Advies).

OnPeilbaar

schetsvoorstel Verburgtskolk: Oosterhout
Jeroen van Westen 2016

Achtergronden (auteur Ferdinand van Hemmen)

Het zuidelijk deel van dit reuzenwiel is ontstaan door een dijkbreuk in januari 1682. De doorbraak had plaats bij open rivier; ijsverstoppen speelden dus ditmaal geen rol. De bezweken dijk vormde een schaaldijk, een dijk die dichtbij de rivier lag en die daardoor zomer en winter blootstond aan stroom en golfslag. Als gevolg van de doorbraak moesten de relictten van and in de woelige tijd van de Opstand tegen Spanje zijn verdwenen in de golven. De dijkbreuk moet zijn bevorderd door kwel, want de ondergrond van het toenmalige dijkvak werd doorkruist door een fossiele stroombedding. Na de ramp verrees binnenom de kolk een dijk met een scherpe hoek, een inlaagdijk. In januari 1820 ging het hier andermaal mis. Tegenover de Groenestraat spoelde de Waaldijk – de inlaag van 1682 - weg. Door dit watergeweld werd een diepe kolk gevormd die samenvloeiende met het buitenwiel van 1682. Mede door een andere Oosterhoutse dijkbreuk en door doorbraken bij Elden en Driel overstromden de Betuwe, de Tielerwaard en de landen van Buren en Culemborg. Rijn en Waal hadden zich in de Betuwe verenigd tot een teugelloze vloed. Als gevolg van doorbraken in de Lingedijk bij Kedichem en bij Oosterwijk verdronken ook de Vijfheerenlanden en de Alblasserwaard.

Na de overstroming gaapten enorme gaten in de Oosterhoutse dijk. In die openingen spiegelden immens grote wielen. Met het beramen van het dijkherstel werd gekozen voor het buitendijken van al die weidse plassen. Binnenom de Verburgtskolk en de andere wielen werd een ongelooflijk grote inlaagdijk aangelegd. Meevaller was dat bij het maken van dijkbermen en het aanvullen van kolkdiepten profijt kon worden getrokken van aanwezigheid van massa's zand die het Waalwater had uitgestrooid over de omtrek.

Bij het dijkherstel werd een deel van Oosterhout prijsgegeven aan de

rivier. Minstens negen huizen en boerderijen moesten wijken voor de dijk of belandden in de uiterwaarden. Ook delen van drie dorpswegen kwamen in de buitenpolder te liggen: de Groenestraat, de Dorpsstraat en de Dijkstraat.

De kolk is genoemd naar Evert Verburgt, eigenaar van een hoeve aan de Groenestraat, net achter de doorbraak. Bij graafwerk tijdens het dijkherstel werd achter Verburgts huis een geldbuidel met 300 Gelderse snaphanen (een snaphaan = vijf à zes stuivers) gevonden. Opmerkelijk is ook dat de dijkbreuken van 1820 leidden tot verhuizing van de kern van het dorp Oosterhout, en wel van de Groenestraat naar de Dorpsstraat. Deze straat werd opgehoogd met zand afkomstig uit de Verburgtskolk. Dankzij die ophoging kon de Dorpsstraat dienen als vluchtheuvel. Dat gaf een veilig gevoel, want na de catastrofe van 1820 was er nog maar bitter weinig vertrouwen in de dijk.

Zeventien even lange palen, elf NO-ZW, zeven NW-ZO, de paal op het kruispunt dubbel geteld, maken het bijzondere door de overstroming veroorzaakte bodemprofiel van het wiel zichtbaar. De plotselinge diepte net achter waar de dijk lag is bron van de verhalen dat een wiel onpeilbaar diep zou zijn. De paal het dichtst bij de dijk telt een aantal inkervingen, ieder markeert een top van een van de andere palen. Deze onregelmatige peilschaal is een ijkpunt voor het peil in de Waal.

OnPeilbaar

Jeroen van Westen schetsvoorstel 2016

De werkzaamheden in het programma Ruimte voor de Rivier omvatten ook het herstel van de zichtbaarheid van de wielen en cultuurhistorische relictten in de uiterwaarden. In die aanbevelingen wordt voorgesteld om De Verburgtskolk weer vrij te zetten door de bomen verwijderen. Tweede aanbeveling is om de oude wegen van het vroegere Oosterhout die nu in de uiterwaard liggen weer leesbaar en begaanbaar te maken.

OnPeilbaar is een baken voor een dorp dat herhaaldelijk kwetsbaar is gebleken achter de dijk. OnPeilbaar wil een baken zijn dat helpt de kracht van het water zichtbaar te maken ook als de drukbevangen rivier gewoon rustig stroomt. Een kracht die met de klimaatverandering nu nog niet goed voorstelbaar toe zal nemen. OnPeilbaar is vooral een uitnodiging om te gaan dwalen in de uiterwaarden, de rivier weer te leren kennen van dichtbij.

Het schetsvoorstel OnPeilbaar is ontstaan werkend aan Argusogen, een resarch by design opdracht voor Waterschap Rivierenland via het Delta-ontwerpplatform, georganiseerd door de BNA. Met dank aan het hele team.

